

»Píndola formativa 13. Estratègies visuals per a afavorir la comunicació

Autoria	Linda A - Hodgon
Edició	Quirk Roberts Publishing (2002; edició espanyola)
Objectiu	Oferir estratègies (eines o suports visuals, per a facilitar que les persones que presenten dèficits en la comunicació, de caràcter moderat a sever). L'objectiu bàsic és incrementar la participació i autonomia durant aquest procés comunicatiu.
Destinataris	Estratègies aplicables a ambients diferents: escola, llar i comunitat, amb les adequades adaptacions. Les estratègies de Comunicació per a mitjans visuals es van desenvolupar per a persones amb TEA (verbals i no verbals).

LA COMUNICACIÓ PER A MITJANS VISUALS

Definició

Els **suports visuals** són totes aquelles coses que veiem i que afavoreixen el procés de comunicació.

Formen part d'aquest procés de comunicació i afavoreixen l'efectivitat en la comprensió, el processament, l'acció i l'expressió.

Les eines visuals són els mitjans per a aconseguir una comunicació efectiva. Han de ser senzilles, fàcilment recognoscibles tant per l'emissor com pel receptor en el context comunicatiu.

Tipus

- **Llenguatge del cos:** expressions facials; orientació i proximitat del cos; aconseguir, tocar i assenyalar; contacte visual, etc.
- **Senyals naturals de l'entorn:** disposició de mobles; ubicació de persones i objectes; materials impresos; missatges escrits, menús, etc.
- **Eines per a organitzar i donar informació:** calendaris, horaris, guies, llistes de la compra, cartells, etiquetes, mapes, instruccions, etc.
- **Eines dissenyades per a satisfer necessitats específiques:** eines individualitzades per a manejar situacions específiques.

Importància de la comunicació visual

Moltes persones diagnosticades amb TEA o altres trastorns de la comunicació que descriuen les seues reaccions davant l'entorn refereixen dificultats variades per a parar atenció, processar o comprendre informació auditiva: hipersensibilitat, dificultats amb el soroll de fons, etc., encara que viuen i aprenen en entorns primordialment verbals (auditius). Al mateix temps, moltes d'aquestes persones també presenten excel·lents habilitats visuals.

Aquestes persones presenten dificultats en el processament seqüencial de la informació transitòria o canviant (que inclouria el discurs o la conversa, els senyals manuals i els gestos). Per contra, presenten un major rendiment en tasques que impliquen estímuls no transitoris, els estímuls visuals. Aquesta estabilitat en el temps permet atendre els aprenents tantes vegades com ho necessiten, la qual cosa desemboca en una major comprensió i memòria del que veuen enfront del que escolten. En definitiva, la comunicació s'hi torna efectiva, i facilita la seua participació i independència.

EINES VISUALS DE COMUNICACIÓ

Eines per a donar informació

Definició

Són eines la funció principal de les quals és donar informació de forma lògica, estructurada i seqüencial.

Beneficis

- Ajuden a establir i mantindre l'atenció.
- Els aprenents poden interpretar la informació de manera ràpida i fàcil.
- Aclareixen la informació verbal.
- Afavoreixen la comprensió de conceptes com *seqüència*, *temps*, *causa i efecte*.
- Fan possible la comprensió i acceptació del canvi.
- Ofereixen suport per a les transicions entre activitats o ubicacions.

Exemples

Horaris i minihoraris

Horaris (per a tot el dia) i **minihoraris** (per a períodes de temps més curts).

- Subministren informació als aprenents sobre les seues vides (activitats regulars, inusuals o inexistents; seqüències d'esdeveniments; canvis i temps).
- Milloren el seu vocabulari i les habilitats de llenguatge.
- Ajuden a desenvolupar conceptes temporals.
- Ensenyen seqüències (abans i després).
- Redueixen els problemes de conducta relacionats amb les transicions i canvis d'activitat.

Calendaris

- Els calendaris subministren informació que l'alumnat pot comprendre;
- Treballen els esdeveniments diaris, setmanals i mensuals;
- Responen als dubtes dels aprenents;
- Ensenyen estratègies per a ser més independents i autoorganitzar-se;
- Ajuden a veure la lògica i l'ordre en les seues vides,
- Redueixen o eliminen problemes de conducta en l'alumnat que es resisteix al canvi o que experimenta dificultats quan no comprén què està succeint.

Cartells d'elecció i menús

- Sobre activitats de temps lliure, quin treball realitzar, quina activitat cal fer, on dirigir-se, etc.
- Ensenyen conductes acceptables de sollicitud.
- Amplien el rang de possibles eleccions dels aprenents.
- Milloren l'efectivitat de la comunicació.
- Faciliten la indicació que alguna cosa no està disponible i redueixen les conductes de demanar obsessivament i protestar.

Dir "no"

Encara que es considera més adequat presentar la informació en forma positiva, hi ha moments en què donar la informació en forma negativa és també útil.

Les eines visuals poden contindre informació en forma positiva i negativa; no són incompatibles.

Es presenta la informació negativa visualment de diferents maneres:

- Guixar allò no procedent amb una "X".
- Enretirar l'opció del grup d'eleccions.
- Cobrir-la o voltejar-la, amb el símbol de prohibit, etc.

El fet de fer aclariments sobre la informació, augmenta la comprensió de l'aprenent i es redueix la seua confusió; es reforça la memòria sobre el que no està disponible o no és acceptable, i es redueix la quantitat de recordatoris i repeticions que fa el professorat.

Localitzadors de persones

- Exemples: *saber qui està hui i qui no, on està la persona, qui ve més tard, qui se suposava que havia de vindre i no ve*, etc.
- Faciliten que les persones amb dificultats comunicatives entenguin millor els canvis en les seues vides, que sàpien i recorden on es troben les persones importants de les seues vides
- Ajuden a reduir l'ansietat i a acceptar els canvis.

Ajudes per a transicions (canvis) i viatges

Es pot ensenyar l'alumnat a realitzar les transicions de manera independent tenint en compte aspectes com:

- Informar l'aprenent sobre la durada d'una activitat (assenyalant-la en l'horari, amb rellotges, amb targetes que indiquen el temps que queda, indicant quantes cançons o trencaclosques ha de fer per a canviar, etc.),
- Advertint-lo de la transició, a mesura que s'acosta el moment de fer-la.
- Fent que les transicions siguin part de les rutines (per exemple, enretirant els materials d'una activitat i traient els de la següent).
- Oferint-li informació que el prepare per a la següent activitat (per exemple, portant les coses necessàries per a realitzar la nova activitat o targetes i il·lustracions sobre *on anem, què farem quan arribem*, etc.).
- Permetent-li saber quan podran tornar a l'activitat que no desitgen abandonar (en el calendari, per exemple) o, quan la transició és a una activitat poc desitjada, permetent-li saber què passarà quan l'activitat finalitzi (normalment, planificant-ne una altra que li abellicisca més i fent-li-ho saber visualment, mitjançant targetes, l'horari, etc.).

Ajudes per a donar instruccions efectives

Definició

Suports visuals que donen suport a les orientacions i instruccions del professorat. És convenient preparar-los amb antelació i adaptar-los a les necessitats dels aprenents, sobretot si es tracta d'informació nova. El material utilitzat ha de ser senzill i gramaticalment correcte.

Beneficis

Per als aprenents:

- Estableixen i mantenen l'atenció.
- Ajuden al fet que es mantinguen concentrats per a rebre instruccions.
- Aclareixen les instruccions.
- Ajuden al fet que tinguen un assoliment complet (independència).

Per al professorat:

- Utilitzen menys temps repetint orientacions i instruccions.
- Redueixen la intensitat del suport necessari als aprenents.
- Són consistents amb els procediments d'ensenyament.
- Són consistents amb el llenguatge utilitzat per a sol·licitar i instruir.
- Ajuden a presentar la informació de manera més específica i organitzada.

Exemples

Per al maneig de l'aula

Es tracta d'un suport tant per a la rutina de l'aula com per a donar instruccions puntuals durant el desenvolupament d'alguna activitat.

Alguns exemples són els *minilibres del professorat* (en format xicotet, per a obrir-los i mostrar-los quan siga necessari); *llibreta de notes del professorat* (en format més gran, per a mostrar-la a grups d'aprenents), o *arxius de targetes il·lustrades* (amb il·lustracions d'objectes i de passos necessaris, per a dirigir-se a cada aprenent o quan les activitats varien d'una sessió a una altra).

Amb aquest tipus de suports, s'incrementa l'efectivitat de la comunicació del professorat, els aprenents realitzen l'activitat d'una manera més consistent, i s'aconsegueix que el procés de comunicació siga més eficient per a cada una de les persones involucrades.

Organitzadors de tasques

Són indicacions pas a pas per a ajudar l'alumnat a completar una tasca amb major independència.

Eliminen la personalització de la instrucció, en tractar-se d'eines sistemàtiques i estructurades, l'aprenentatge es desenvolupa més ràpidament i és un "aprenentatge sense error".

La utilització d'aquest tipus d'eines és una estratègia a llarg termini per a ajudar els aprenents a realitzar el que se suposa que han de fer. Quan aquestes s'han après, pot ser que alguns aprenents ja no les utilitzen de la mateixa manera que a l'inici del seu entrenament (perquè són més autònoms), però no per això perden la seua utilitat.

Organitzar l'ambient

Definició i exemples

Molts aprenents manifesten aprendre estratègies d'organització i planificació, així com la necessitat de tindre un ambient organitzat que anticipi què succeirà.

Aquesta necessitat també s'estén a l'ambient en el qual l'alumnat es desenvolupa normalment (aula, centre educatiu i llar).

És important que l'alumnat sàpia identificar i reconèixer els senyals i les informacions visuals presents en l'entorn, a més de destacar-los perquè tinguen més informació.

Reconèixer o llegir aquestes indicacions no significa necessàriament tindre capacitat per a actuar davant un missatge (comprendre-les). És importants reconèixer-les i demostrar comprensió del que signifiquen, i actuar correctament i en conseqüència (comunicació).

Beneficis

- Creen un ordre en l'entorn que confereix sentit d'estabilitat als aprenents.
- Ajuden a experimentar major estructura i capacitat de predicció.
- Ajuden a funcionar amb major independència.
- Capaciten els aprenents per a ser més responsables del seu treball i de les pertinences.
- Fan més fàcil que tots recorden o troben el que necessiten.

Estratègies visuals per a conciliar la comunicació entre ambients

Definició

Els ponts visuals són eines de comunicació desenvolupades a partir de la combinació de paraules escrites, il·lustracions, objectes o indicadors visuals, que tracten d'oferir informació entre dos o més ambients sobre les experiències dels aprenents quan aquests no estan en disposició de fer-ho de manera independent.

S'adapten a qualsevol habilitat comunicativa o rang d'edat.

Es diferencien d'altres eines visuals perquè contenen informació immediata sobre el que es realitza durant la jornada o sobre un esdeveniment específic.

Beneficis

- Confereixen a l'aprenent la responsabilitat de compartir informació sobre si mateix.
- Redueixen la quantitat d'informació necessària entre família-escola.
- Ensenyen a comunicar de manera més efectiva més quantitat d'informació.
- Capaciten l'aprenent a compartir més informació amb més persones.
- Afavoreixen les interaccions personals.
- Ajuden a comprendre millor els missatges compartits entre els involucrats.
- Fan la comunicació més gratificant i amena.

Exemples

Hui a l'escola / Anit a casa

És una estratègia dissenyada per a guiar l'aprenent en la revisió del que ha fet al centre o a casa; pot ser un resum de tota la jornada o destacar alguns esdeveniments específics per a portar-ho a casa.

Les activitats que inclou poden ser: marcar il·lustracions de l'horari en una pàgina amb diferents opcions; copiar de l'horari els noms de les activitats; recollir embolcalls d'aliments o d'il·lustracions publicitàries; copiar oracions d'omplir espais en blanc.

Aquesta estratègia facilita l'intercanvi d'informació entre el centre i la família de manera que afavoreix el desenvolupament de la comunicació social.

Suggeriments

- Utilitzar símbols visuals fàcilment recognoscibles per l'alumnat.
- Utilitzar paraules, combinacions d'il·lustracions i paraules o altres símbols que siguin comprensibles per tots.
- L'alumnat ha de participar en la seua elaboració. Que participe tant com siga possible en la seua preparació, ja que compartir informació entre ambients ha de ser una activitat centrada en l'alumnat, no en el professorat o en la família.
- Determinar un moment de la jornada escolar per a realitzar aquesta activitat amb l'alumnat.
- Introduir una quantitat adequada de variacions en el format utilitzat, perquè l'alumnat no perdi l'interès i desenvolupi altres habilitats.
- Utilitzar diferents mitjans i formats.

LA COMUNICACIÓ EN AMBIENTS DIVERSOS

A casa

Actuacions per a l'èxit

- Reconèixer que família i escola són contextos diferents i, per tant, podem trobar **DIFERENTS barreres per a l'accés, la participació i l'aprenentatge**.
- És important planificar la seua elaboració, encara que sense ser ambiciosos (anar a poc a poc i escollir sempre la més senzilla) i anar adaptant-les.
- **Coordinar-se** amb el professorat, encara que no tot ha de ser idèntic. També serà important fer partícip del procés tant la persona amb autisme com la resta de la família.
- Utilitzar les eines visuals per a ajudar no solament a la persona amb autisme, sinó integrar-les dins de la dinàmica familiar per a tots.
- Utilitzar aquells formats vàlids per a cada llar, que se sàpia que funcionaran. Canviar allò que no funciona i utilitzar sempre el format més senzill i fàcil.

Suggestiments

- Destinar una zona de la casa on puguem situar informació per a la família amb un calendari gran que reculli informació de tots els seus membres sobre on va la gent, quan no vindran a casa...
- Utilitzar objectes quotidians de la llar: cronòmetres de cuina, calendaris, etiquetes...
- Facilitar al xiquet o a la xiqueta l'organització dels espais que utilitza normalment, buscant un lloc específic per a cada cosa, amb etiquetes, caixes...

A la comunitat

Avaluació de la participació

Actualment, un dels objectius envers les persones amb diversitat funcional és que es valguen de la manera més autònomament i independentment possible dins de la seua comunitat, i afavorir el desenvolupament de la seua qualitat de vida. Per a això, resulta imprescindible desenvolupar estratègies de comunicació efectives i eficients perquè puguen ser utilitzades de manera activa i participativa a la seua comunitat.

En l'avaluació de la comunicació en la comunitat resulta imprescindible conèixer les barreres per a l'accés i la participació i d'aquesta manera poder identificar les habilitats comunicatives necessàries per a participar amb èxit, tot proporcionant un marc de referència a partir del qual determinar quines habilitats comunicatives ensenyar, quins suports ambientals ja existeixen perquè puguen ser utilitzats per l'aprenent i en quin context tindrien sentit les eines visuals, amb la finalitat d'augmentar la seua independència.

Guia de Planificació d'Eines de Comunicació, per a conèixer les àrees que requeriran el suport de les eines visuals (ps. 154-159). Cal tindre en compte que no hi ha una manera única d'elaborar aquest tipus d'eines. Tot i això, caldria:

- Elaborar les ajudes visuals amb un propòsit, definint el problema, la necessitat o la situació per a poder desenvolupar l'ajuda corresponent que satisfaga aquesta necessitat.
- Analitzar i dissenyar com s'utilitzarà cada suport visual.
- Elaborar eines visuals senzilles i clares. Quant a les il·lustracions, cal assegurar-se que són fàcilment identificables per tots els usuaris, així com també cal assegurar-se que cada il·lustració es correspon amb un concepte o idea, de manera que el missatge siga eficient. D'altra banda, quant a les paraules, han de reflectir exactament el que vol dir l'interlocutor, i assegurar-se que ofereixen suficient informació.
- Tindre en compte la grandària de les ajudes visuals, que estarà determinada per on i com s'utilitzaran aquestes eines, l'edat i el nivell d'habilitat (capacitat) de l'usuari, etc.
- Tindre en compte que no totes les eines visuals han de ser iguals, i això depèn de la finalitat per a la qual s'utilitzaran.
- Considerar la participació dels aprenents en el desenvolupament de les ajudes, tot depenent del seu nivell de comprensió.
- Elaborar i presentar les eines de comunicació als aprenents a poc a poc. Per exemple, si s'estan treballant les normes de classe, caldria presentar-ne una i anar agregant les següents de manera successiva.
- No desanimar-se si s'intenta alguna cosa que no funciona immediatament. Caldrà valorar per què no ha funcionat i realitzar-ne les modificacions pertinents.

Elements clau d'una sessió

- Focalitzar l'objectiu educatiu en la comunicació, i dissenyar les activitats, l'horari... de manera que l'ensenyament de les habilitats de comunicació siga la part més important.
- Dissenyar el nivell de comunicació de l'aula d'acord amb el nivell de funcionament de la persona que utilitzarà les eines i anar augmentant-ne a poc a poc el nivell de dificultat.
- Concedir temps per a la comunicació, i dissenyar tant activitats estructurades com no estructurades; aquestes últimes permetran interaccions més espontànies.
- Aprofitar cada moment i situació com una oportunitat per a practicar les habilitats comunicatives.
- Ensenyar habilitats de comunicació en entorns naturals, ja que aquests aprenents solen tindre dificultats per a generalitzar aprenentatges d'un entorn a un altre i, d'aquesta manera, aquests aprenentatges tindran sentit i seran funcionals.
- Incorporar l'ensenyament de la comunicació al context de les activitats de cada sessió, sense que es limiten a un moment en l'horari escolar, sinó que s'integren en qualsevol activitat que s'estiga duent a terme.
- Desenvolupar eines visuals dins del context de treball, de manera que donen suport a la comunicació: per a programar activitats, construir rutines, ajudar en els canvis, etc. Tot això ajudarà tant a la comunicació receptiva com l'expressiva.
- Considerar els problemes de conducta dins del context de la comunicació, com a errors en la comprensió del que es demana a l'aprenent o en l'expressió d'allò que volen comunicar als altres.
- Ensenyar específicament habilitats pragmàtiques.
- Incloure activitats lingüístiques que emfatitzen el ritme i la rima.
- Assegurar-se que hi haja una estreta relació entre les habilitats acadèmiques que s'ensenyen i l'experiència de l'alumnat, perquè les primeres s'experimenten com a reals, significatives i funcionals.

Actuacions d'èxit

- Les estratègies han d'ensenyar-se de manera planificada.
- Presentar les eines als aprenents amb una metodologia sistemàtica, i seguir sempre aquest procés.
- Captar l'atenció de l'aprenent abans d'utilitzar l'eina: contacte visual, assenyalar o gesticular, etc.
- Assegurar-se que l'alumnat pot veure l'eina visual mentre el professorat l'usa, amb el temps suficient perquè la veja i la processe, i en un lloc al qual puga accedir l'aprenent fàcilment.
- Seguir el guió verbal de manera literal i sistemàtica mentre s'utilitza l'eina visual. Aquest guió ha d'adaptar-se al nivell de comprensió dels aprenents i estarà redactat de manera clara i senzilla.
- Animar els aprenents a utilitzar els guions verbals com una forma de "parlar amb si mateix" mentre utilitzen les eines visuals. D'aquesta manera, es manté l'atenció, es facilita la comprensió i s'aclareix qualsevol malentés en la comunicació. Es tracta d'un pas més cap a la independència, perquè ajuda a l'autoregulació.
- Ensenyar els aprenents a assenyalar amb claredat per a afavorir la comunicació.
- Utilitzar de manera consistent i sistemàtica l'eina mentre se'n consolida l'aprenentatge.
- Ensenyar l'aprenent a ser acurat i responsable amb les eines visuals que utilitze.
- Assegurar-se que les eines visuals són prou senzilles per a un reconeixement fàcil.
- Recordar que no hi ha prerequisits per a usar les eines visuals. La clau consisteix a utilitzar eines adequades al nivell de comprensió de l'aprenent.
- Donar temps a l'aprenent perquè entenga el que signifiquen les eines i com utilitzar-les. La manera més ràpida que aprenga a utilitzar-les adequadament és mitjançant l'aprenentatge sense error.
- Modificar les eines a mesura que la necessitat de canvi siga òbvia.